

El llemosi i els estudis sobre l'orige de la llengua valenciana

Taula

1. El problema de l'orige del valencià.....	1
2. La llengua comuna: el llemosi.....	2
2.1. L'esplendor de la teoria llemosina: sigles XVIII-XIX.....	3
2.1.1. El llemosi en el segle XVIII.....	3
2.1.2. El llemosi en el segle XIX.....	5
2.2. La crisi de la teoria llemosina. Sigles XIX-XX.....	7
3. L'orige diferenciat de la llengua valenciana.....	8
3.1. El mossarap valencià.....	8
3.2. L'evolucio del mossarap valencià fins a la llengua valenciana.....	10
Bibliografia.....	12

1. El problema de l'orige del valencià

N'hi ha que dir que el problema de l'orige del valencià no escomença fins la segona mitat del segle XIX. El motiu d'aço no es un altre que la propia evolucio de l'us social del valencià en els territoris del Regne de Valencia.

Si en els sigles XIII al XVI els valencians parlaven i escrivien en valencià en una convicció clara de la independència de sa llengua en front de qualsevol altra, en aplegar els Austries a la corona d'Espanya i el floreiximent de les lletres castellanés, anà abandonant-se la parla valenciana per part dels escriptors de nostra terra, quedant el valencià en un segon lloc, postergat respecte del castellà.

Com diu Teodor Llorente en el prolec a la *Gramatica Elemental de la Llengua Valenciana* de Fullana (1915),

“No s'han distinguit may els valencians per sos estudis filològics de la seua llengua. En descàrrec d'ells, hi ha que dir qu'el esplendor del seu lèxic fon breu, i que cuan éste alcançava el grau de flexibilitat i elegancia, allà per los sigles XIII i XIV, denunciada huí per sa gran floració lliteraria, de que son bona pròva les nombroses òbres en vers i pròsa escrites en tant llunyana época, flexibilitat i elegancia que per dret li donaven un puesto entre les llengües més perfectes de les originaries del lletí, vingué la influència castellana, qu'es deixá sentir molt ans de que'l regne de Valencia perguera la seua independència política, puix se inicia ya marcadamente a la vinguda dels Austries al Trono de Espanya”.

Sent aço cert, no devem oblidar que, encara que no hagen hagut estudis filològics en el sentit que la ciencia filologica te hui en dia per a nosatros, els valencians han parlat des de fa molts anys de l'orige de la seua llengua, que es la nostra. En este sentit, podem traçar una llinia que ens durà, des de la teoria de la llengua comu llemosina, fins a l'actual teoria continuista. L'evolucio de les teories valencianistes sobre l'orige de la llengua te una rao clara: la major informacio disponible en els

ultims anys, comparà en la que tenien, per eixample, Carlos Ros o Gregori Mayans.

2. La llengua comuna: el llemosi

El moviment contemporani interessat per les lliteratures autoctones, i en concret la valenciana, te les seues arrails en el segle XVIII. Rubió Balaguer diu que la Ilustracio produix en Catalunya i Valencia algunes figures de valor europeu que estudien exhaustivament la tradicio lliteraria patria. No obstant, eixos autores escriuen fonamentalment en castellà o en llatí, deixant el valencià abandà. Pero paralelamente a l'esforç per llegir i escriure en castellà escomençà un gran interes en recuperar el prestigi de la llengua vernacula. Trobem, en este sentit, que el segle XVIII presenta la paradoxa entre la produccio intelctual i la lliteraria. Això ve provocat pel poc valor que se li dona en este segle a una llengua en us decreixent, carent de valor oficial, i la gran valoracio que se li otorgava al passat d'una llengua de gran tradicio lliteraria.

Esta tradicio lliteraria fara que els valencians del XVIII reclamen la primacia de la llengua "llemosina", entesa com llengua original d'on prove el valencià. Hem de dir, no obstant, que a pesar de les lleis centralistes borbòniques, el valencià continuà viu en el poble. Les classes socials altes sentien un cert menyspreu per la llengua materna -excepcio feta d'autors com Gregori Mayans o Carles Ros que, encara que escrigueren principalment en castellà, parlaven valencià i treballaren per el reconeiximent de la nostra llengua-, pero l'estament popular permaneixia fidel ad ella. Este fet es normal si tenim en conte que la poesia popular emana d'un doble corrent: la recepcio, per part del poble, de formes e idees cultes y la asimilacio d'una cultura procedent d'una classe social superior. Quan apareix una llengua estrangera que distancia a les classes socials -i al XVIII la havia: el castellà-, es produix una disociacio entre la cultura de la clase refinada i la incultura de la masa popular. Uns parlaven i escrivien en una llengua importada i els atres parlaven en una llengua infravalorada. Les conseqüencies les paga la poesia popular.

El valencià del XVIII adquire, així, un caracter eminentment folcloric. Per açò es facilment explicable que els estudiosos de la llengua, atrets per son passat glorios, evitaren parlar de primeres de valencià. Per motius evidentment socials, alluntaren la llengua lliteraria del sigles XIII-XV de son fill per evolucio natural, el valencià del XVIII. Postularen, per a no tenir que reconeixer la grandea d'una llengua que la societat desprestigiava, la llengua llemosina. En este sentit, D. Agustin Sales, presbiter de l'Esglesia Patriarcal de San Bartolomeu del Sepulcre, escrivia en el seu "Juicio" a l'obra *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros:

"I le juzgo mui necessario para mantener en su dignidad, i esplendor el propio Idioma de que usaron nuestros Mayores, desde la gloriosa Conquista de Valencia, i es la presente la vulgar Lengua del Pais. Esta Lengua nuestra que llamamos Lemosina [...]"

Sobre el desprestigi de la llengua valenciana en el XVIII, basta llegir al propi Ros en el *Tratat de adages*, on tractant d'explicar per que ha fet el llibret en una llengua que "no servix" diu:

"[...] la llengua valenciana, hui en dia, ni sestima, ni usa" (Ros, 1736: 11).

Ya existia, no obstant, una tradicio sobre la llengua llemosina. Escolano parla d'ella en el Cap. XIII de la seua *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*, impressa per Pere Patricio Mey en Valencia, en 1610. En este text ya s'aclara que la llengua llemosina era

"la que se hablaua en la Proença; u toda la Guiayna, y la Francia Gotica: y la que agora se habla en el Principado de Cataluña, reyno de Valencia, Islas de Mallorca, Menorca, Yuiça y Sardeña. [...]. Formose del ayuntamiento de la que passaron consigo los Españoles al tiempo de los Moros, y de la Francesa que por alli corria. Destas dos fue engendrada [...]" (Escolano, 1610: Cols. 88-89).

Per a explicar l'arribada del llemosi al Regne de Valencia i el naixement de la Llengua valenciana, escriu Escolano

“De aquí es, que como nuestro venturoso conquistador el Rey don Iayme se huuiesse criado con ella, y tetadola en los pechos de su madre, en dicha corte de Mompeller; hizo tanto esfuerço la lengua en el y en su casa, que conquistada Valencia de poder de Moros, y poblada de la mejor y mas bellicosa gente que tenia el mundo; quiso que tuuiesse parte su lengua en la conquista, y que los nueuos pobladores huuiessen de vsar el Lemosin: no embargante, que buena pella del exercito fuesse de Aragon; y se llamassen a agrauio por ello los Aragoneses. Esta lengua se començo a hablar en la Ciudad y Reyno de Valencia y con el curso del tiempo, se fue adelgazando de suerte, que arrimando algunos vocablos grosseros que hoy en dia le quedan en la Catalana; poniendo en su lugar, de la Latina los que bastauan; acepillando los que tenian mal sonido y escabrosidad en la pronunciacion; y generalmente escogiendo vna dulce forma de pronunciar, sin el horror y desabrimiento con que vsan desta lengua en las Prouincias que la conocen por natural, ha venido a tener nombre de por sí, y llamarse lengua Valenciana, y a merecer assiento entre las mas dulces, y graciosas del mundo” (Escolano, 1610: Cols. 92-93).

El llinage de “llemosina” se li posa per primera vegada a la llengua dels poetas en 1502, en un premi per a “coples llemosines” en honor de Ramon Llull que se celebrà en Mallorca. Per a molts, es el primer nom propi que se li otorgà a les llengües propies de Catalunya, les Balears i el Regne de Valencia, oblidant-se -per no ser mal pensats- que el llemosi valencià ja tenia un nom clar. Citarem, per eixemple, que en 1490 (primera edicio) i en 1497 (segona edicio), Joanot Martorell havia parlat de “llengua valenciana” en el seu *Tirant lo Blanch*.

Molt probablement l'apelatiu de “llemosina” responguera mes al fet de ser “coples” que al fet de ser en llengua romanç, ja que coneguda es per tots la vinculacio de la poesia en el moviment trobadoresc provençal. De fet, el primer testimoni de llemosi el trobem ja en el segle XIII, en *Razos de trobar* de Ramon Vidal de Besalú -i de nou relacionat en la poesia-, on podem llegir:

“totz homs qui en trobar vulla entendre deu saber la parladura de Lemozi” (Vidal de Besalú, en Marshall, 1972:6).

Com diu Vidal de Besalú, el que vullga alcançar l'excelencia en el art de trobar -el que vullga ser un bon trovaor en el segle XIII- no deu d'oblidar que la millor poesia de l'epoca l'estaven fent en llengua llemosina els trovadors provençals.

2.1. L'esplendor de la teoria llemosina: sigles XVIII-XIX

2.1.1. El llemosi en el segle XVIII

En una primera visio, direm que la teoria de la llengua comuna per a explicar l'orige del valencià diu que quan el rei en Jaume I reconqueri Valencia i son Regne, trague en ell la llengua llemosina de la Cort, i que eixa llengua era la administrativa i oficial comuna per a totes les terres de la Corona d'Arago.

Gregori Mayans unix la llengua llemosina a la reconquesta per part dels catalans. Així, en sos *Orígenes*, diu:

“Los catalanes, favorecidos primero de los franceses, i después por sí solos, ivan extendiendo sus conquistas, i con ellas la religión christiana i propia lengua, que era la lemosina, esto es, la romana, corrompida en tierra de Limoges, no en Lenguadoque, como dice el autor del Diálogo de las lenguas” (Mayans, 1737: 351).

No comenta Mayans el perquè els catalans adoptaren la llengua llemosina. Seguint a Aldrete, tendriem la versio estandard d'eixa adopcio, quan diu que els catalans, alliberats del moros, reconeixeren sujeccio al rey de França, el que provocà que el romanç que parlaven se mesclase en la llengua francesa, de lo que resultà “aquella lengua mui semejante i poco diferente a la de Languedoc o Narbonense, de donde auquélla tiene parte de su origen” (1737: 165).

La referencia al Languedoc o Limoges mos remet a una identificacio, al menys comuna des del sigle XIV, entre el catala i la llengua provenzal o, mes concretament, d'una subordinacio de aquell ad esta. Per a Badía, esta subordinacio es deguda a raons llingüístiques -perque compartixquen rascos evolutius lexis, fonologics, sintactics, etc.-, pero també a raons d'atres tipos, com historics i lliteraris, per la relacio multiseccular entre Catalunya i el sud de França.

La rao de que Mayans se referixca a llemosi i no a la llengua d'Oc devem buscar-la, de nou, en el entorn social: el llemosi tingue un prestigi historic i cultural -fonamentalment per la produccio lliteraria des dels trobadors fins als autors valencians del XV- del que la llengua d'Oc careixia. Pero inclus dins del llemosi trobem diferencies entre llengües. Aixi, el propi Mayans distinxeix entre tres dialectes: catala, valencià i mallorquí. La llengua catalana hauria patit una gran influencia del frances; la valenciana del castellà i la mallorquina, mes propera al catala, es considerada com a filla d'ella.

La diferenciacio de Mayans entre el llemosi valencià i el llemosi catala-mallorquí l'expliquen alguns autors fent referencia no tant a la diferencia real entre els dialectes del llemosi, si no per una qüestio de prestigi lliterari. Aixi fa Fornés Pérez (2004: 507) seguint a Martínez Alcaide (1992). L'argument no mos pareix justificat en les paraules del propi Mayans, sino mes be interessant des d'un punt de vista ideologic. El que fa el propi Mayans es diferenciar entre el valencià com a una suposta varietat dialectal del llemosi i el llemosi com a llengua. D'esta manera, podem llegir-li:

“[...] de la vecindad i trato de los aragoneses i castellanos nace la grande conformidad entre una i otra lengua, aragonesa i castellana; aunque antiguamente la aragonesa se conformava mucho más con la valenciana, o, por decirlo mejor, era lemosina” (Mayans, 1737: 350-351).

Si que es cert que Mayans identifica *llemosi* en llengua culta (ya ho hem dit abans, quan parlavem del llemosi i la llengua d'Oc), sobre tot referint-se a la poesia. Aixina, fa referencia a Ausias March i a Jaume Roig parlant de la poesia en llengua llemosina -caracterisacio que, posteriorment (i citarem la referencia mes avant), fara que els catalanistes volgueren aprofitar-se- quan diu que

“La lengua lemosina fue la lengua erudita en tiempos passados... Los poetas provinciales escribieron en esta lengua... Aún hoy se oye con veneración el nombre de Ausiàs March, príncipe de los poetas lemosinos i gloria inmortal de la ciudad de Valencia... El maestro Jaime Roig, valenciano también... escribió también en lengua lemosina” (Mayans, 1737: 351-352).

Tambe Ros presenta l'orige del valencià en el llemosi tret pels catalans al Regne de Valencia. En son *Epítome del Origen y Grandezas del Idioma Valenciano*, impres en 1734, tractant d'explicar porque Escolano diu que “tres son los Ramos principales de Lenguas que hay en España, que son Bascuenze, Castellana, y Valenciana”, llegim:

“[...] Con todas estas circunstancias, se debe nombrar el tercer Ramo principal de las Lenguas de España, con el de la Valenciana, y no con el de Catalana; porque una, y otra salieron de la Limosina; y es cierto, que al tomar asiento el Rey Don Jayme, el Conquistador, en Valencia, diò el nombre à la Lengua de Limosina; que poco à poco se esmaltò, y apropiandose de muchas voces Latinas, al modo de su dialectos, ha tomado el de Valenciana solo; que en este nombre, es en el que pusieron la mano nuestros passados en perficionarla; en el que ha merecido tantas honras, y grandezas como brevemente se dize en este Tratado; y en el que ha sido tan loada de muchos Escritores [...]” (Ros, 1734: 18-19).

La idea central d'esta epoca en l'estudi de l'orige del valencià es la que planteja la germanor de catala i valencià basant-se en la llengua llemosina, mare de abdos llengües. Les diferencies entre elles, que Mayans havia raonat en la teoria de les influencies diverses d'una i atra, les explica Ros parlant d'una *excelencia particular* que tenim els valencians i no atres nacions. Encara que l'argument no resistix la minima critica seriosa, mereix la pena senyalar el fragment on s'introdueix, per a analisar porque el poligraf valencià se veu obligat a escriure aixi:

“Los Valencianos tienen una excelencia particular, que las demás Naciones carecen, porque en esta Ciudad de Valencia, ò sea por influencia de Astro, ò por especial gracia, todas las cosas que à ella vienen, aunque lleguen ya buenas, se han de mejorar; como por experiencia se verifica en todo, y assimesmo en la Lengua; pues

aunque ésta vino ya con bastante aparato, y bien acabada, tuvieron maña los Valencianos para limarla, y ponerla en mayores realces [...]” (Ros, 1734: 20-21).

La tesis de Ros evidencia el problema al que també s'enfrenten els defensors de la teoria unitaria: el valencià -que segons esta teoria es català-, alcançà molts pocs anys després de la reconquesta uns nivells de perfecció lliteraria difícil d'explicar si acceptem que la presència del valencià-llemosi comença en el Regne de València en 1238.

Encara tenim que referir-mos al *Epítome* de Ros una altra vegada, per a posar de manifest un altre problema al que s'enfrenten els defensors de la unitat de la llengua. Efectivament, diu Ros:

“La lengua Valenciana tiene vocablos Arabigos, Goticos, Griegos, Hebreos, Latinos, y de las demas Naciones que vinieron à España, y à Valencia; pues antes de la Conquista, por el Rey Don Jayme, se hablaron en esta Ciudad muchas de las referidas Lenguas tambien, según los que la dominavan; como la Griega, Romana, Goda, Africana, &c. Quando el Cid la conquistò, vinieron con èl Castellanos, y Aragoneses; y no hay duda que se hablaria entonces la lengua Castellana antigua [...]; y aviendose formado la lengua Valenciana de todas las sóbredichas, los Estrangeros la hazen la objeccion de nombrarla lengua Mixta, pareciendoles con ella apocarla; pero esos lunares no la afean, antes la sirven de fermosura [...]. Luego siendo la mixtura que la lengua Valenciana tiene, de lo mejor de la Lenguas, y mas de las tres mejores: consecuencia es legitima que no puede aver salido sino una muy donosa Lengua, como bien ella lo manifiesta. Y si en su origen, quando se llamó Limosina, fue algo grossera, despues que tomó el de Valenciana, con los primores en que se vè, aunque mixta, es blason que, entre otros, tiene por excelencia” (Ros, 1734: 36-41).

Tenim, per lo tant, plantejat un altre problema de la llengua valenciana: el oríge de son lexic, difícilment comprensible si aplaudim les tesis unitaries. La influència de llengües diferents no es res senzill d'explicar si suposem que el català arribà a les nostres terres com llengua de conquesta, implantant-se en lo Regne i afonant en ell ses arrels.

2.1.2. El llemosi en el segle XIX

La teoria de la llengua llemosina com llengua mare del valencià continuà durant el segle XIX, tenint com el seu millor aval la idea de que els pobladors del Regne de València abans de la reconquesta parlaven arap. La idea d'uns pobladors araps a València, parlant arap, facilitava la tesis unitaria, en el sentit de que, si unim religió i llengua, està clar que la llengua dels cristians no podia ser una altra que la que parlaven els cristians, diferent de la que parlaven els musulmans. Així, la llengua que dugue el Rey En Jaume I te que ser, necessàriament, l'orige del valencià.

En este mateix sentit, encara que des d'altre punt de vista -ara l'historic, parlant de les llengües en les que estaven escrits els furs-, Vicente Boix escriu:

“Tanto estos primeros códigos, como otros posteriores, se hallan redactados unos en latin y otros en lemosin; porque la mayoría de los conquistadores cristianos fueron catalanes y provenzales” (Boix, 1855: 7).

En la censura oficial del *Diccionario Valenciano-Castellano* de Josep Escrig, escrit en 1850, el propi Boix torna a parlar de llemosi, pero també directament de llengua valenciana, dient:

“La lengua valenciana se halla comprendida por los geógrafos modernos en las seis grandes familias en que subdividen las lenguas europeas, agregándola á la *thracopelasgica* ó *greco-latina*” (Escrig, 1887: VII).

Apunta l'orige de la llengua llemosina -apelatiu que referira posteriorment a la llengua valenciana-, explicant que

“Nacida en la Provenza ó Probenza sin perder algunas raíces de origen céltico, y popularizada con el tiempo en el Principado de Cataluña, adquirió bajo la dominación de los condes soberanos de Barcelona más regularidad, más armonía y mayor número de voces, haciendo desaparecer casi del todo la que con tanta celebridad se hablaba allende los Pirineos, y ofreciendo, por consiguiente, tanta variación por la adquisición de voces árabes, que llegó casi á formar una lengua diferente, por lo cual se distinguió en lemosina y provenzal” (Escrig, 1887: VII).

Fa referència a la extinció de la dinastia borgonyona en 1092 i al canvi de la capital de la corona de

Provença d'Arles a la capital de Catalunya (ya que la corona caigueren en Ramón Berenguer, tercer conde de Barcelona, casat en l'heretgera d'aquell regne), per lo qual cita com orige de la lliteratura provençal en Espanya el principi del segle XII. La identificacio entre el llemosi i el valencià porta a Boix a dir que al començament del segle XIII, al *parlar-se la llengua valenciana en numerosos i diferents pobles*,

“[...] pudo ya el famoso Guillem de Corberá, nombrado en 1216 ayo y mayordomo del infante D. Jaime I de Aragón, dar á su augusto discípulo esa instrucción y elegancia en la lengua valenciana, como lo demostró con gracia el mismo rey en la historia suya, escrita mucho después de la conquista de Valencia” (Escrig, 1887: VII).

Esta rapida difusio de la llengua valenciana tras la reconquista no es, com podriem pensar, el fruit madur de la conseqüencia d'una llengua lliteraria acabada (el provençal-catala que començaria la seua historia lliteraria a principis del segle XII), sino l'estrany triumfo d'una llengua nova i diferencià. En este sentit, mos diu que

“Con el heredamiento y asiento que hicieron en Valencia los castellanos, navarros, portugueses, probenzales, romanos, aragoneses y catalanes, agregáronse á la lengua catalana varias voces que, añadidas á las vulgares de los moros que subsistieron en el país después de la conquista y hasta el año 1607, se formó un nuevo romance provincial, según lo declaró ya entonces el mismo rey conquistador: *los jufges en romans diguen les sentencies que donarán*. Los jueces pronuncien las sentencias que dieren en romance” (Escrig, 1887: VIII).

I tambe

“El agregado de tantas lenguas formó, como era de esperar, un tercer idioma, conocido antiguamente en nuestro reino por *lengua materna*, según es de ver en una sentencia publicada por Inocencio de Moya á 17 de Mayo de 1407” (Escrig, 1887: VIII).

Per lo tant tenim, a mitan de segle XIX, acabà la teoria de l'orige de la llengua valenciana des de una llengua compartida en l'antiguetat per catalans, valencians i mallorquins: a partir del llemosi portat desde Catalunya, en les influencies de totes les llengües participants en la reconquista i, especialment, de l'arap residual present en el Regne de Valencia, comença a fer camí vora el 1238 el valencià, que alcançarà sa major perfeccio en el segle XVI. Esta teoria, que podem anomenar *rupturista*, perque planteja l'aparicio d'una llengua nova front a la llengua parlada en el regne moro de Valencia i son exit absolut en relacio a sa imposicio en el Regne cristià de Valencia, presenta el mateix problema de l'explicacio de sa difusio i de son nivell lliterari que veïem al parlar de Carles Ros. L'atre problema al que s'enfrontava l'ilustrat valencià, el de l'orige de son lexic, l'explica Boix al parlar de la influencia de la parla vulgar dels moros que quedaren en el Regne.

També Rafael Ferrer i Bigné, en son *Estudio Histórico-Crítico sobre los Poetas Valencianos de los Siglos XIII, XIV y XV*, editat en Valencia en 1873 (estem ya en ple renaixement de la llengua valenciana), possa de manifest que la llengua llemosina l'importaren els reconquistadors, encara que presenta canvis al citar les procedencies:

“Muy diferente del idioma árabe, aunque no completamente estraña á su influencia, la lengua importada por la reconquista, fue naturalmente la de los conquistadores, no depurada de los diferentes elementos que entrañaba el ejército de D. Jaime, compuesto en su mayor parte de aragoneses, catalanes, provenzales, ingleses, franceses é italianos, y modificada especialmente en la ciudad de Valencia, por razon del origen de sus primeros pobladores, procedentes de Aragon, Cataluña y Francia, los cuales, independientemente del idioma que les era natural, tenian por tipo y norma de lenguaje el usado por el Rey Conquistador, no solamente en su trato particular y oficial, sino en sus escritos literarios y disposiciones legales” (Ferrer i Bigné, 1873: 3-4).

En eixe renaixement de la llengua valenciana, la paraula llemosi s'utilisà per a resumir tot el que l'antiga llengua del Regne representava. Així, Constantí Llombart dia, en el discurs inaugural de Lo Rat Penat, pronunciat la nit del 31 de juliol de 1878, les següents paraules:

“Pera millor lo meu comés portar á efecte, ¡quí cantar hui pogués *en la oblidada llengua de mons avis, mes dolça que la mel*, com lo tendre poeta Villaroya diria, les moltes y molt grans excel·lencies qu'en ella s'inclouen! ¡Qui ab propies facultats contara, pera enaltir, com en justicia 's mereix, nostra armoniosa parla

llemosina!” (Llombart, 1878: 8).

Hem de remarcar, arribats a este punt, que la denominacio *llengua llemosina* responia en el segle XVIII mes a qüestions socials que llingüístiques. De la mateixa manera, en este XIX que va vore naixer el renaixement de la llengua valenciana, la calificacio de *llemosina* tenia una doble finalitat.

La primera, entroncar-se en els esforços dels grans de la Ilustracio valenciana, com Mayans i Ros, defensors de la antiga parla del Regne de Valencia -i, per aço heretava la divisio entre llengua lliteraria i vulgar que portà als Ilustrats a referir-se al llemosi, divisio que apareix novament entre els escritors valencians en la discusio entre la tendencia *arcaica* i la *vulgar* ab el renaixement de la llengua valenciana-. La segona, evitar la confrontacio con el moviment de la *renaixença* catalana, a image i per influx del qual va surgir i va adquirir moviment el renaixement del valencià. De fet, esta doble finalitat fracasà, com vorem mes avant i com posà de manifest el Fr. Lluís Fullana en sa important produccio sobre la llengua valenciana.

El paper central del llemosi en el segle XIX ve de la ma, i no devem perdre-lo de vista, de l'intent del poeta provençal Frederic Mistral de conseguir l'unio lliteraria del *felibrige*, que tingue sa versio hispanica en l'exaltacio del mit de la *germanor*, començat pel catala Victor Balaguer i cregut en fermea pels poetes ratpenatistes. Aixina, el catala arriba pronte a ser una llengua germana: la germana major a la que seguir, a la que imitar i de la qual s'ha de dependre (cfr. Vila Moreno, 1998 :5).

Pero si la referencia al llemosi es constant, si que es diferencia el valencià de les atres llengües filles de la mateixa mare, encara que no ab la firmea necessaria, com la historia posterior s'encargà de mostrar-mos fins hui. D'esta manera, en lo mateix *Panegirich*, comentà Llombart:

“[...] no podreu menys, per cert, que reconeixer encara en lo expresiu metall de sa graciosa veu la d'aquella mateixa noble llengua llemosina, apellada á les hores del pais ó valenciana, que nostres majors usaren desde la gloriosa conquista d'aquest regne”. (Llombart, 1878: 12).

Com escritor d'una llengua menyspreada, i coneixedor de l'importancia que ya havien tingut els moviments de renaixement de la parla antiga en Catalunya i les Illes Balears (Llombart, 1878: 11), minimisà les diferencies entre les llengües propies de Valencia, Catalunya i les Balears, dient somerament que la llengua llemosina dissent en los tres dominis citats

“[...] sols en alguna qu' altra petita variació, ya en la manera de pronunciar-se, ya en la adopció d' algunes veus originaries, insignificants diferencies molt menys notables si es vol encara, que les que 'l castellá sofrí en les diverses provincies hon se parla” (Llombart, 1878: 15).

Pero no per això deixa de reconeixer el passat lliterari especialment important que la llengua llemosina tingue en Valencia i, per aço, afirma que

“Ab aquesta mateixa llengua llemosina ó valenciana (llavors universalment coneguda) vá predicar l'apostol Sant Vicent Ferrer” (1878: 16).

Reconeix eixe passat fins al extrem de afirmar com, per la gloria alcançada pels nostres classics, uns atres han volgut apropiat-se del que no era seu, quan comenta que “va enriquirnos la nostra llengua y es venerable per son il·lustre nom, qu' els catalans volgueren apropiarse, lo valencià caballer Mossen Ausias March” (1878: 17-18). Insistix, no obstant, en la denominacio de llemosina per a la llengua valenciana quan parla de les caracteristiques que Martí de Vicià resenyà del valencià, parlant de la “llengua llemosino-valenciana”, com -pensem- diferencià d'atres llengües llemosines.

Pero continua sent la llengua llemosina la protagonista, encara que ab lo llinage de *valenciana*, de la historia. D'esta manera, s'unificà la idea de que la llengua del Regne de Valencia naix de la llemosina originaria treta pels reconquistadors con la llengua mateixa contemporanea dels nostres autors del XIX, fins a tal punt que per llemosina se tingue a la llengua valenciana.

2.2. La crisi de la teoria llemosina. Sigles XIX-XX.

La base per a sostenir l'edifici de la llengua llemosina es l'existència -ya ho hem dit- de una València pre-cristiana i musulmana on els seus habitants parlaven arap. En eixe suposat llenguatge arap en València se salven els problemes d'explicar l'orige del valencià actual: solament si els reconquistadors tragueren sa llengua podriem comprendre la llengua valenciana. Com anomenem a eixa llengua es quasi qüestio secundaria: uns diran que llemosi -ya ho hem vist-, uns altres que català.

Pero, com apuntaven ades, encara que podem entendre l'orige del valencià desde la teoria unitaria, es molt difícil explicar la difusio que el valencià tingue per lo Regne -ya hem parlat d'aço en atre text- i, mes difícil encara, donar una teoria suficientment plausible del surgiment del sigle d'Or de les lletres valencianes.

Actualment, per a evitar enfrontar-se en el segon problema plantejat, la tesis unitaria utiliza el recurs absurd d'anomenar “sigle d'Or de la llengua catalana” a la lliteratura en valencià del sigle XV, dient que eren catalans autors com Ausias March, Jaume Roig o Joan Roiç de Corella. Inklus acceptant la clarament falsa adscripcio d'eixos poetes a Catalunya, encara deurien els unitaristes explicar la catalanitat de Mossen Jaume Febrer, valencià del sigle XIII que escrigue en valencià; Dionis Guiot (o Guinot), notari de valència del XIII que escrigue en valencià i del que conservem una composicio en el Cançoner de Paris. Des del sigle XIII tenim autors en valencià, com a llengua diferenciada del català. ¿Com pot ser això possible, si el valencià mos l'endugueren els catalans, com diu osadament la teoria unitarista?

La teoria llemosina explicaria parcialment esta qüestio, perque pot donar resposta al fet de trobar el valencià després de la reconquesta com llenguatge literari, ya que el llemosi ya ho era (pero no ho era el català). Pero podem pensar un poquet mes. El llemosi arribat a València evolucionà en rao dels diferents orogens dels repobladors, segons mos diu Ferrer i Bigné. Pero, ¿en quina velocitat evolucionava una llengua? Tenint en conte que Jaume I mori en 1276 i que tant Mossen Febrer i Dionis Guinot escrigueren sobre ell en vida d'ell, ¿en menys de cinquanta anys hauria canviat tant un idioma estranger com per a ser diferent de si mateix?

Això es unicament possible si postulem l'existència d'un substrat llingüistic compatible en el llemosi, i l'arap postulat anteriorment no ho es. L'unica possibilitat real d'explicar l'existència d'un nivell lliterari en el llemosi tret pels reconquistadors en tanta celeritat es pensar que en el Regne de València hi havia previament una llengua cercana al llemosi, que no pot ser mes que una atra llengua romanç.

Esta posicio no podia ser creïble sense testimonis historics del tal llenguatge, que no arribarien fins als primers anys del sigle XX.

3. L'orige diferenciat de la llengua valenciana.

Al fi del sigle XIX i principi del XX començaren a apareixer treballs on s'apuntava al fet de que, en la reconquesta, no's donà un canvi demografic radical entre els araps i els cristians, sino que havia previament cristians en la regio de l'antic regne moro de València. En *Los morárabes valencianos*, llibre publicat per Roque Chabas en 1891 ya es refutava l'opinio dels que pensaven que “la raça romana” fon extinguida durant la dominacio arap. Quasi al mateix temps, guanyava posicions l'idea de que eixos mossaraps no arribaren a oblidar el romanç, en treballs com el *Glosario de voces ibéricas i latinas usadas entre los mozárabes* de Francesc Simonet.

Estos treballs i la linea d'investigacio que obrien permeteren al pare Fullana escriure, el 19 d'agost de 1918 en el “Diari de València”, que

“Sent, puix, un fet comprovat que a la vinguda d'En Jaume a estes terres quedaven molts cristians, i que

parlaven el romanç, de la mateixa manera que es parlava en la regio catalana. Els repobladors catalans que vingueren en lo Rei no necessitaven implantar la seua llengua en este país, i de fet no feren una altra cosa que augmentar el numero d'habitants que parlaven el mateix romanç que ya s'usava en esta regio i per lo mateix es un error manifest creure en l'importacio de la llengua catalana al nostre antic regne de Valencia” (en Agulló Pascual 2002:20).

3.1. El mossarap valencià.

L'existencia d'un romanç mossarap convivint en l'arap en Al-Andalus i diferenciat dels romanços que se crearen en la Peninsula Iberica durant els sigles VIII-XII es el punt d'eixida necessari per a comprendre la peculiaritat de cadascuna de les parles peninsulars.

En l'invasio musulmana del segle VIII se va produir una fragmentacio cultural fonamental: uns pobles quedaren en Al-Andalus mentres que uns altres fugiren cap al nord. El punt de partida d'ambdós grups es el mateix: el baix llatí, possiblement ja evolucionant cap a un romanç visigot i, possiblement, en chicotetes diferencies dialectals. Lamentablement, no contem en documentacio extensa de la dominacio visigoda en Espanya, pero si podem dir que la llengua que parlaven era el baix llatí evolucionat pel pas del temps -per la rapida romanisacio dels visigots- i en molt poca influencia de sa llengua materna -perque ab la conversio de Recaredo cremaren els textos en sa llengua, per considerar-los arrians (Lapesa [1980] 1995; Kremmer 2004).

Aixina, podriem considerar tres zones fonamentals d'evolucio dels romanços peninsulars:

- El nord de la Peninsula, on naixqueren distintes tendencies llingüístiques dins del romanç unitari peninsular previ, pel distanciament de les diverses forces cristianes -i que fara que cadascu evolucione pel seu conte-.
- Els territoris musulmans on varen permanexer cristians que mantingueren viu son romanç -el *mossarap*- a pesar de la creixent islamisacio.
- Els territoris de la Marca Hispánica, en una major influencia dels pobles francos.

Sol pensar-se que en els territoris de Al-Andalus el colp cultural que supongue l'arribada dels musulmans se va traduir en una situacio de bilingüisme entre l'arap i el mossarap fins al segle XI, quan, en la presio dels regnes cristians en la Reconquista i l'arribada de nous pobles africans (almoravids i almohads) a mitan del XII feren que els mossaraps emigraren cap al nord o foren deportats. De tal modo, se presenten les ciutats reconquistades durant el segle XIII com si no hi haguera cap nucli mossarap.

Aixo porta a pensar a alguns que les diferencies llingüístiques dels romanços peninsulars foren principalment causades per la dinamica reconquistadora. Sent aço parcialment cert, no ho es completament.

Sabem que durant la baixa edat media espanyola l'adscripcio a una o altra religio -cristiana o musulmana- no era una qüestio rigida. Eren freqüents els intercanvis entre territoris cristians i musulmans i no a soles per raons politiquies o econòmiques, sino inclus tambe religioses. Per lo tant, de la mateixa forma que uns mossaraps fugirien dels almoravids -per eixemple- uns altres cristians fugirien creuant la “frontera”. Tenim el testimoni francament interessant del franciscà mallorquí Fra Anselm de Turmeda, conegut com Abdallah Al-Taruman, convers a l'islamisme, o el de Elvira, vidua, veïna de Catral, amant d'un mudejar crevillenti, que fugi cap a Granada.

El renegat cristia -que fugia portant sa cultura i sa llengua- es una figura escassament documentada al llarc de l'Historia, pero no per això desconeguda: podem parlar d'un “extrany silenci” (Cabezuelo 1996), pero mes degut a la carencia de proves documentals sobre els cristians islamisats que a la falta de noticies de sa existencia.

Per lo tant, podem dir que si be es cert que mossaraps fugiren des de Al-Andalus als territoris cristians, tambe es cert que uns atres cristians fugiren des dels regnes cristians cap a Al-Andalus, existint una especie de relacio de doble sentit entre les poblacions musulmana i cristiana durant l'Edat Mija en la Peninsula Iberica. D'esta forma, pensar que el romanç mossarap desaparegue -o casi desaparegue- en l'arribada d'almoravids i almohads.

Sent això així, devem afegir una altra consideració, i es la de la multitud de gent musulmana que quedà en els territoris del Regne de Valencia després de la reconquesta del rei en Jaume I. Si la repoblació fou un fet, tambe lo es el que els musulmans no desaparegueren del Regne de Valencia i, per lo tant, se'ns fa difícil pensar que desapareguera sa cultura i sa llengua romanç.

En acabant el segle XV, el nadal de 1484, visità Valencia Nicolas de Popielovo (Liske 1878), deixant constància de la quantitat de musulmans que quedaven encara en el regne de Valencia. Així, ens contà:

“Por todo Aragon viven sarracenos, que nosotros los alemanes llamamos ratas. Los conquistadores cristianos de aquellos países les concedieron la libertad para establecerse, vivir y mantenerse en separadas casas, aldeas y ciudades; mas á condicion de pagar censos á la nobleza cristiana, y trabajos más duros que los campesinos cristianos. A una milla de Valencia poseen cuatro ciudades que se llaman Misslatha, Manisis, Gesart y Paterna, donde viven [...]” (Liske 1878: 54).

Nomes podem supondre com normal la presencia de musulmans mes de doscents anys de conquistada Valencia i son regne si pensem que n'hi havia una unitat llingüística que permetrera la intercomunicació de les distintes poblacions. I eixa unitat nomes pot ser en la llengua romanç. La mateixa que en Jaume I deixà escrita com la llengua en la que els juges deurien donar les sentències: el romanç. I es del tot impensable que un rei que te en conte la necessitat de que els seus administrats conegueren els continguts de les seues lleis i els textos derivats de sa aplicació estiguera pensant en fer uns i atres en una llengua que no fora la pròpia dels pobladors del Regne de Valencia: el romanç valencià.

3.2. L'evolució del mossarap valencià fins a la llengua valenciana.

El pare Lluís Fullana i Mira dedicà la primera part del seu *Estudi de Filologia Valenciana* a explicar l'orige i formació d'esta llengua. Es ell el primer en posar de manifest que podem traçar una línia des del llatí al valencià actual, que naix en el *llatí vulgar* i el *baix llatí*.

No nega que l'influència dels repobladors de la reconquesta fou important. De fet, llegim:

“Per això mateix, en un principi, açò es, en lo segle XIII, pòca era la diferència entre les llengües parlades en lo Principat de Catalunya i en lo Reyne de Valencia, fins que, per fi, vingué lo segle XIV, en que ja es nota prou diferència, distinguintse, sobre tot, una d'atra en les terminacions d'els substantius y adjectius, com també en la segona persona singular dels verbos, en qu'el català admet la terminació en *as* y el valencià en *es*. Esta era y esta es encara la diferència més característica entre les dos llengües” (Fullana, 1912: 2-3).

Potser siga interessant fer notar que justament eixa diferència més característica desaparegue per obra i gràcia del Institut d'Estudis Catalans, que absorbi les característiques valencianes incorporant-les al català.

Fullana es referix, a continuació, a les quatre lleis que formaren la llengua valenciana des del llatí originari: les lleis d'*escapsament*, d'*estalvi de forces*, d'*eufonia* i de *distinció*. Es important destacar que, de les quatre lleis, la d'*eufonia* te un caràcter essencialment local, ya que això que *sona bé* depèn, absolutament, del gust dels parlants. Les característiques socials i geogràfiques dels territoris de l'antic Regne de Valencia donaren consistència ad esta llei, diferenciant el valencià d'atres llengües que pogueren procedir tambe del llatí.

Sera absurd supondre que la llengua valenciana i la llengua catalana tingueren una evolució absolutament diferenciada: ningú pot defensar açò, com ningú pot dir que siga la llengua valenciana

una llengua romanç creada en independència total del castellà. Dos coses tenim que tindre en conte: la primera, la història compartida dels territoris -no devem oblidar, per exemple, que Ruy Díaz de Vivar conquistà València mes de cent anys abans que en Jaume I: n'hi havia una relació entre les diferents entitats polítiques de la Península Ibèrica en una època en la que totes les llengües estaven en formació- i l'arrel fonamental de les llengües: el llatí. Però encara que açò siga així, tampoc devem oblidar les diferències històriques de cadascu dels territoris, que conformaren la parla de ses gents.

D'això dona bona prova el fet de la presència d'arabismes en valencià dels que careix el català. Moll, dins de la seua *especial* semàntica catalanista, escriu:

“[...] el elemento árabe, escasísimo en la Catalunya Vella, va aumentando por grados a medida que va entrando en la Catalunya Nova [...] Entrando ya en el reino de Valencia, la toponimia árabe adquiere proporciones muy considerables, y fuera de los topónimos se constata también en todo el territorio desde Castellón hasta Alicante un vocabulario árabe muy abundante, que sigue creciendo a través de Murcia para alcanzar su máxima intensidad en Andalucía”. (Moll, 1952: 48).

La presència d'arabismes en el lèxic valencià és molt menor en les construccions sintàctiques -on noms romanen unes poques locucions adverbials i algunes exclamacions- i manco encara a nivell morfològic. Esta qüestió es agafada com explicació de l'existència d'una llengua *arap* abans de la reconquesta, que perdura en el valencià, oblidant els autors que, de ser així, no deuria tindre el valencià mes de quatre quintes parts de son lèxic directament evolucionat del llatí (Fullana, 1932: 6), sino procedent d'altres llengües posteriors.

Es interessant veure com el mossarap valencià, llengua que neguen alguns per a deixar al valencià sense oríge propi i diferenciat, està present en l'actual llengua catalana. Així, la paraula catalana *trepitjar* (en valencià, calcigar) té son oríge en el mossarap valencià *trapig* -moli d'oli- (com comenta el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover i Moll), i d'eixa mateixa forma el recull Corominas -obviament oblidant el llinatge valencià- quan, explicant l'etimologia de la castellana *trapiche* ens diu que prove del dialecte mossarap, on es alteració normal del llatí *trapetus* (Corominas [1961] 2000: 580).

Este oríge mossarap valencià de paraules catalanes no mos deu sorprendre: ja ens ha dit Fullana que el valencià i el català tenen una evolució paral·lela en la que, obviament, no devem supondre les influències mútues com impossibles: llunt d'això, seran freqüents, com no pot ser d'altre forma en el cas de dos llengües en contacte.

Bibliografia

- AGULLÓ PASCUAL, J. B. (2002):** *Criteris filològics del pare Fullana en els anys 1918 i 1919*.
Valencia: Lo Rat Penat.
- ALEMANY PEIRÓ, A. (1994):** *Juan Antonio Mayans y Siscar (1718-1801): Esplendor y crisis de la Ilustración valenciana*. Valencia: Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva.
- BADÍA MARGARIT, A.M. (1984):** *Gramàtica històrica catalana*. Valencia: Tres i Quatre.
- BOIX, V. (1855):** *Apuntes históricos sobre los fueros del Antiguo Reino de Valencia*. Valencia: imprenta de D. Mariano de Cabrerizo.
- CABEZUELO, J. V. (1996):** “Cristiano de Alá, renegado de Cristo. El caso de Abdalla, Fill d'En Domingo Vallés, un valenciano al servicio del Islam”, en *Sharq al-Andalus*, 13, pp. 27-46.
- COROMINAS, J. ([1961] 2000):** *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos.
- ESCOLANO, G. J. (1610):** *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*. Valencia: Pedro Patricio Mey.
- ESCRIG Y MARTINEZ, J. (1887):** *Diccionario Valenciano-Castellano*, Tercera Edición. Valencia, Librería de Pascual Aguilar.
- FERRER Y BIGNÉ, R. (1873):** *Estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos, XII, XIV y XV*. Valencia: José Rius.
- FONTELLES, A. et al. (1982):** *Gramática de la llengua valenciana*. Valencia: Paraval.
- FORNÉS PÉREZ, LI. (2004):** *El pensament panoccitanista (1904-2004)*. Valencia: Universitat de València-Estudi General (tesis doctoral).
- FULLANA MIRA, LI. (1912):** *Estudi sobre filologia valenciana*. Valencia: Domenech.
- FULLANA MIRA, LI. (1915):** *Gramática elemental de la Llengua Valenciana*. Valencia: Domenech.
- FULLANA MIRA, LI. (1922):** *Compèndi de la gramática valenciana*. Valencia: Vda. de R. Ortega.
- FULLANA MIRA, LI. (1932):** *Ortografía valenciana*. Valencia: La Semana Gráfica.
- KREMMER, D. (2004):** “El elemento germánico y su influencia en la historia lingüística peninsular”, en R. Cano Aguilar (coord.): *Historia de la lengua española*, Barcelona, Ariel, pp. 133-148.
- LAPESA, R. ([1980] 1995):** *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- LISKE, J. (1878):** *Viajes de extranjeros por España y Portugal en los siglos XV, XVI y XVII*. Madrid: Casa Editorial de Medina.
- LLOMBART, C. (1878):** *Encel·lencies de la llengua llemosina. Discurs panegirich llegit en la solemne sessió inaugural de Lo Rat-Penat*. Valencia: Emili Pascual.
- MARSHALL, J.M. (ed) (1972):** *The Razos de trobar of Raimon Vidal and associated texts*. Londres: Oxford University Press.
- MARTÍNEZ ALCALDE, M. J. (1992):** *Las ideas lingüísticas de Gregorio Mayans*. Valencia: Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva.
- MAYANS I CÍSCAR, G. (1737):** *Orígenes de la lengua española*. Edición de 1981.
- MOLL, F. de B. (1952):** *Gramática histórica catalana*. Madrid: Gredos.
- NEBOT PÉREZ, J. (1910):** *Tratado de ortografía valenciana clásica*. Valencia: Aguilar.
- RECIO, C. (1985):** *Diccionari diferencial valencià-català*. Valencia: Ateneu de la Cultura Valenciana.
- ROS, C. (1734):** *Epítome del origen y grandezas del idioma valenciano*. Valencia: Cosme Granja.
- ROS, C. (1736):** *Tratat de adages y refranys valencians, y practica pera escriure ab perfecció la*

llengua valenciana. Valencia: Josep Garcia (segona impressio).

ROS, C. (1764): *Diccionario valenciano-castellano*. Valencia: Benito Monfort.

RUBIÓ BALAGUER, J. (1989): *Il·lustració i renaixença*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat.

VILA MORENO, A. (1998): *L'unitat de la llengua: falsetat i mit*. Fuera de serie nº 33. Valencia: Patronato de la RACV.